दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दशौँ पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
रामकुमार बल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६६

शोधनिर्देशक
श्री कृष्णप्रसाद घिमिरे
(सहप्राध्यापक)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दशौँ पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
रामकुमार बल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०६६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

प्रस्तुत शोधपत्र **दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकको यो शोधपत्र **रामकुमार बल**ले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । मकवानपुर जिल्लाको उत्तरी क्षेत्र दामनपालुङको स्थलगत अध्ययन गरी परिश्रमपूर्वक सहज ढङ्गले कार्य सम्पन्न गर्नु भएको उहाँको शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । म यस शोधकार्यको समुचित मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक,

....

मिति :२०६६/०६/१८

(कृष्णप्रसाद घिमिरे)
सहप्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका **रामकुमार बल**ले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दशौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको **दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकको शोधकार्य सोही प्रयोजनको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

(१) प्रा. राजेन्द्र सुवेदी ....
(विभागीय प्रमुख)

(२) सहप्रा. कृष्णप्रसाद घिमिरे ....
(शोधनिर्देशक)

(३) सहप्रा. रामप्रसाद दाहाल ....
(बाह्यपरीक्षक)

मिति : २०६६/०७/२५

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैँले आदरणीय गुरु श्री कृष्णप्रसाद घिमिरेज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । अति व्यस्तताका बाबजुद पनि अमूल्य समय निकाली बहुमूल्य परामर्श र निर्देशन दिनु भएर उहाँले मप्रति ठूलो गुण र ऋण लगाउनु भएको छ । म उहाँप्रति आजीवन कृतज्ञ र चिरऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शोध शीर्षकलाई स्वीकृत प्रदान गरी आवश्यक सुझाव दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका प्रमुख तथा आदरणीय गुरु प्राध्यापक राजेन्द्र सुवेदीप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र तयार गर्नका लागि आवश्यक सुझाव, सल्लाह र निर्देशन दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण गुरुवर्गप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सम्पूर्ण सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति आभारी छु ।

सामग्री सङ्कलन कार्यमा पुस्तक तथा श्रव्यदृश्य सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग जुटाइदिने मित्र झमक गौतम, पोमप्रसाद डुम्रे, जर्म श्रेष्ठ, राजेश श्रेष्ठ, विजयश्याम अमात्य, मोहनमान श्रेष्ठ, बहिनीहरू शर्मिला रूम्बा, ज्योति बम्जन र मेनुका बम्जनलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । दामनपालुङ क्षेत्रको लोकसाहित्यसम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्न मार्गदर्शन गराइदिने गुरु रामचन्द्र आचार्य (फुर्सती), यस क्षेत्रको सामग्री सङ्कलन गर्न भरपुर सहयोग गरिदिने मित्र कुमार नेगी र दिनेश स्याङ्तानलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यस भेगमा नितान्त मौलिक पहिचान बोकेका लोकसाहित्यको उत्थान, विकास र संरक्षणमा दृढ रही शोधसामग्री उपलब्ध गराई दिने सामुदायिक रेडियो पालुङ र प्रतिध्वनि एफ.एम. का सपरिवारलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

विभिन्न आरोहअवरोहका बीचमा पनि शोधपत्रलाई समयमै पूरा गर्नुपर्ने बाध्यतालाई आत्मसात् गर्दै लोकदोहोरी, तीजे, भजन, खाँडो, सेलो, बालन, घाँसे, सिलोक, ख्याली, झ्याउरका अतिरिक्त अन्य गीत गाइदिनु भई सहयोग पुऱ्याउनु हुने अक्कलबहादुर के.सी., गणेश रायमाझी, कृष्णबहादुर बल, लालबहादुर खत्री, सरीता लामा (बल), कृष्णमाया के.सी., बद्रीप्रसाद ढकाल, कृष्णप्रसाद ढकाल, हिरामाया बल, अर्जुन बलामी, वमबहादुर बर्तौलालगायत गीत गाईदिने सबैलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयारीमा सामग्री सङ्कलन गर्दादेखि लिएर तयार पार्दासम्म आवश्यक सहयोग, हौसला र प्रेरणा दिने जीवनसङ्गिनी श्रीमती कोशेली रूम्बा, घरायसी राम्रो वातावरण सिर्जना गराइदिने सुपुत्र कर्मा, शिक्षालाई यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याउन सदा सहयोग गरिदिने बुबा बीरबहादुर बलप्रति आभार व्यक्त गर्दै विशेष धन्यावाद टक्र्याउँदछु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६६/०६/१४
शैक्षिक सत्र : २०६२/०६३
क्रमाङ्क (रोल नं.) : ४३

(रामकुमार बल)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विषय-सूची

		पृष्ठ
शोधनिर्देशकको सिफारिस		क
स्वीकृति-पत्र		ख
कृतज्ञता ज्ञापन		ग
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची		घ

प्रथम परिच्छेद
शोध परिचय

१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्याकथन	२
१.५	शोधकार्यको उद्देश्यहरू	३
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७	शोधकार्यको औचित्य	५
१.८	शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.९	शोधविधि	७
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	७

द्वितीय परिच्छेद
दामनपालुङको संक्षिप्त परिचय

२.१	दामनपालुङको भौगोलिक परिचय	१०
	२.१.१ भौगोलिक सिमाना	१०
	२.१.२ नदीनाला	१०
	२.१.३ गाउँबस्ती	११
	२.१.४ डाँडाकाँडा	११
	२.१.५ जग्गा र प्रमुख खेती	१२
	२.१.६ हावापानी र वनजङ्गल	१२
२.२	ऐतिहासिक तथा धार्मिक परिचय	१३
	२.२.१ नामकरण	१३
२.३	दामनपालुङको सांस्कृतिक परिचय	१७
	२.३.१ तामाङ संस्कृतिको परिचय	१७
	२.३.२ नेवारी संस्कृतिको परिचय	१९
	२.३.४ साझा संस्कृतिको परिचय	२०
२.४	शैक्षिक तथा विविध परिचय	२१
२.५	लोकसाहित्यको संक्षिप्त परिचय	२२
	२.५.१ लोकगीत	२३

२.५.२ लोककथा-- २४
२.५.३ लोकगाथा -- २५
२.५.४ लोकनाटक -- २६
२.५.५ गाउँखाने कथा-- २६
२.५.६ उखान-टुक्का -- २७
२.६ निष्कर्ष -- २९

तृतीय परिच्छेद
लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१. लोकशब्दको अर्थ -- ३०
३.२. लोकसाहित्यको परिचय --- ३०
३.३. लोकसाहित्यका विविध विधा-- ३१
३.३.१ लोकगीत --- ३२
३.३.२ लोककथा--- ३२
३.३.३ लोकगाथा --- ३२
३.३.४ लोकनाटक --- ३२
३.३.५ गाउँखाने कथा-- ३३
३.३.६ उखान-टुक्का -- ३३
३.४ लोकगीतको परिचय -- ३३
३.५ लोकगीतको विशेषता --- ३७
३.५.१ अपौरुषेय --- ३८
३.५.२ श्रुति परम्परा -- ३८
३.५.३ लयात्मकता -- ३९
३.५.४ प्राकृतिकता -- ३८
३.५.५ सरलता--- ३९
३.५.६ स्थानीयताको छाप -- ४०
३.५.७ पुनरावृत्ति-- ४०
३.६ नेपाली लोकगीतको अध्ययन परम्परा -- ४०
३.७ निष्कर्ष -- ४७

चतुर्थ परिच्छेद
दामनपालुङका लोकगीतको सङ्कलन र वर्गीकरण

४.१ लोकगीतको वर्गीकरण -- ४८
४.१.१ दामनपालुङमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन र वर्गीकरण-- ४९
४.१.२ संस्कारगीत -- ५०
४.१.२.१ रत्यौलीगीत -- ५१
४.१.२.२ मागलगीत --- ५३
४.१.२.३ खाँडोगीत -- ५४
४.२ पर्वगीत --- ५७
४.२.१ भैलोगीत --- ५८

४.२.२ देउसीगीत-- ६४
४.२.३ तीजगीत -- ६८
४.२.४ सोरठीगीत -- ७१
४.२.५ ख्यालीगीत --- ७३
४.३ कर्मगीत -- ७५
४.३.१ घाँसेगीत -- ७६
४.३.२ दाइँगीत -- ७९
४.३.३ असारेगीत-- ८०
४.४. बाह्रमासे गीत-- ८४
४.४.१ झ्याउरे गीत-- ८४
४.४.२ बालगीत -- ९०
४.४.३ सिलोक-- ९४
४.४.४ भजन -- १००
४.४.५ गोपीगीत-- १०२
४.४.६ खैंजडी भजन -- १०३
४.४.७ सवाई-- १०९
४.४.८ बालन-- ११०
४.४.९ लोक दोहोरी -- १११
४.५ तामाङ जातिको सेलो गीत -- १२९
४.६ नेवारी लोकगीत-- १३४
४.७ निष्कर्ष -- १३७

पञ्चम परिच्छेद
दामनपालुङका लोकगीतको विश्लेषण र मूल्याङ्कन

५.१ सांस्कारगीत-- १३९
५.१.१ संस्कारिकगीतको विश्लेषण--
५.१.२ रत्यौलीगीतको विश्लेषण -- १४०
५.१.२.१ विषयवस्तुका आधारमा रत्यौलीगीतको विश्लेषण ----- १४०
५.१.२.२ भावका आधारमा रत्यौलीगीतको विश्लेषण------------ १४०
५.१.२.३ लयका आधारमा रत्यौलीगीतको विश्लेषण------------- १४०
५.१.२.४ प्रस्तुतिका आधारमा रत्यौलीगीतको विश्लेषण--------- १४२
५.१.२.५ भाषाशैलीका आधारमा रत्यौलीगीतको विश्लेषण------ १४२
५.१.३ मागलगीतको विश्लेषण-- १४२
५.१.४ खाँडोगीतको विश्लेषण-- १४३
५.१.४.१ विषयवस्तुका आधारमा खाँडोगीतको विश्लेषण ------- १४३
५.१.४.२ प्रस्तुतिका आधारमा खाँडोगीतको विश्लेषण ----------- १४३
५.१.४.३ भाषाशैलीका आधारमा खाँडोगीतको विश्लेषण-------- १४३
५.२ पर्वगीतको विश्लेषण -- १४४
५.२.१ भैलो र देउसीगीतको विश्लेषण------------------------------------ १४४
५.२.१.१ भैलो र देउसीगीतको समग्र विश्लेषण ----------------- १४५
५.३ तीजगीतको विश्लेषण-- १४६

५.३.१ विषयवस्तुका आधारमा तीजगीतको विश्लेषण -------------------- १४६
५.३.२ भावका आधारमा तीजगीतको विश्लेषण -------------------------- १४७
५.३.३ लयका आधारमा तीजगीतको विश्लेषण---------------------------- १४८
५.३.४ प्रस्तुतिका आधारमा तीजगीतको विश्लेषण ------------------------ १४८
५.३.५ भाषाशैलीका आधारमा तीजगीतको विश्लेषण--------------------- १४८
५.४ सोरठी र ख्यालीगीतको विश्लेषण-- १४९
५.४.१ सोरठी ख्यालीगीतको समग्र विश्लेषण------------------------------ १५०
५.५ कर्मगीतको विश्लेषण -- १५१
५.५.१ विषयवस्तुका आधारमा कर्मगीतको विश्लेषण --------------------- १५२
५.५.२ भावविधानका आधारमा कर्मगीतको विश्लेषण--------------------- १५३
५.५.३ लयका आधारमा कर्मगीतको विश्लेषण ---------------------------- १५३
५.५.४ प्रस्तुति र भाषाशैलीका आधारमा कर्मगीतको विश्लेषण---------- १५४
५.६ बाह्रमासे लोकगीतको विश्लेषण--- १५४
५.६.१ विषयवस्तुका आधारमा झ्याउरेगीतको विश्लेषण ----------------- १५६
५.६.२ भावका आधारमा झ्याउरेगीतको विश्लेषण ------------------------ १५८
५.६.३ लयका आधारमा झ्याउरेगीतको विश्लेषण------------------------- १५८
५.६.४ प्रस्तुतिका आधारमा झ्याउरेगीतको विश्लेषण --------------------- १५९
५.६.५ भाषाशैलीका आधारमा झ्याउरेगीतको विश्लेषण------------------ १५९
५.७ बालगीतको विश्लेषण-- १६०
५.७.१ विषयवस्तुका आधारमा बालगीतको विश्लेषण--------------------- १६०
५.७.२ भाव, लय र प्रस्तुतिका आधारमा बालगीतको विश्लेषण --------- १६१
५.७.३ भाषाशैलीका आधारमा बालगीतको विश्लेषण --------------------- १६२
५.८ सिलोक र भजनगीतको विश्लेषण --- १६२
५.८.१ विषयवस्तुका आधारमा सिलोक र भजनगीतको विश्लेषण ------- १६३
५.८.२ भावका आधारमा सिलोक र भजनगीतको विश्लेषण-------------- १६५
५.८.३ प्रस्तुतिका आधारमा भजन र सिलोकगीतको विश्लेषण----------- १६५
५.८.४ भाषाशैलीका आधारमा भजन र सिलोकको विश्लेषण ------------ १६५
५.९ बालन र सवाईगीतको विश्लेषण --- १६६
५.९.१ बालन र सवाईगीतको समग्र विश्लेषण---------------------------- १६६
५.१० दोहोरीगीतको विश्लेषण-- १६७
५.१०.१ विषयवस्तुका आधारमा दोहोरीगीतको विश्लेषण----------------- १६८
५.१०.२ भावका आधारमा दोहोरीगीतको विश्लेषण ----------------------- १७०
५.१०.३ लयका आधारमा दोहोरीगीतको विश्लेषण ----------------------- १७१
५.१०.४ प्रस्तुतिका आधारमा दोहोरीगीतको विश्लेषण -------------------- १७१
५.१०.५ भाषाशैलीका आधारमा दोहोरीगीतको विश्लेषण ----------------- १७१
५.११ जातिगीतको विश्लेषण-- १७२
५.११.१ विषयवस्तुका आधारमा जातिगीतको विश्लेषण ------------------ १७३
५.११.२ भावका आधारमा जातिगीतको विश्लेषण------------------------- १७६
५.११.३ लयका आधारमा जातिगीतको विश्लेषण-------------------------- १७६
५.११.४ प्रस्तुतिका आधारमा जातिगीतको विश्लेषण---------------------- १७६
५.११.५ भाषाशैलीका आधारमा जातिगीतको विश्लेषण------------------- १७७
५.१२ निष्कर्ष -- १७७

षष्ठ परिच्छेद
उपसंहार

परिशिष्टाङ्क

परिशिष्ट १ : जिल्ला एवं गा.वि.स. का नक्साहरू

परिशिष्ट २ : गा.वि.स. मा सञ्चालित रचनात्मक कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरूको फोटो

परिशिष्ट ३ : स्थानीय शब्दको स्तरीय रूप

सन्दर्भग्रन्थ सूची

संक्षेपीकृत शब्दसूची

ई.सं.	-	ईस्वी सम्वत्
एम.ए.	-	मास्टर अफ आर्टस्
काठ.	-	काठमाडौँ
कि.मी.	-	किलो मिटर
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
टि.भी.	-	टेलिभिजन
डा.	-	डाक्टर
तृ.सं.	-	तृतीय संस्करण
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
न.पा.	-	नगरपालिका
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने.स.	-	नेपाल सम्वत्
पृ.	-	पृष्ठ
वि.सं.	-	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	-	सम्पादक
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.	-	प्राध्यापक

चिह्न

/	-	र /वा
>	-	बाट
…	-	केही अंश छोडिएको खाली

ऽ ऽ ऽ /।१ ।२ ।३	-	लामो स्वर तानेको
?	-	प्रश्न गर्दा
।	-	अडान
( )	-	स्पष्ट पार्न
-	-	दुई शब्द जोड्न

दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण **–*रामकुमार बल*** **(२०६६)**

दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण **–*रामकुमार बल*** **(२०६६)**

दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण **–*रामकुमार बल*** **(२०६६)**

दामनपालुङ क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण **–*रामकुमार बल*** **(२०६६)**